

CULTUROLOGY

Циркове мистецтво як чинник культурних змін

О. Ю. Пожарська

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв М. Київ, Україна,
Corresponding author. E-mail: elena.artkiev@gmail.com

Paper received 08.10.18; Accepted for publication 15.10.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-185VI31-01>

Анотація. Звернено увагу на потенціал циркового мистецтва як чинника, що істотним чином впливає на культуру суспільства загалом та окремої особистості зокрема. Наголошено на значенні культурної дипломатії, одним із засобів якої є циркове мистецтво.

Ключові слова: цирк, циркове мистецтво, культура, культурна дипломатія.

Постановка проблеми. Циркове мистецтво розвивається під впливом складного комплексу соціальних і культурних чинників, оскільки будь-який період в його історії безпосередньо пов'язаний зі способом мислення і досвідом відповідної історичної епохи: з її філософією, мораллю, політикою, які в свою чергу обумовлені економічно і соціально. Разом із тим, цирк як форма мистецтва лише в тому разі є символом цінності і гарантує спадкоємність суспільного життя, коли циркове видовище є образом, в якому виявляються сконцентровані моральні сили людини. Ця теза виходить з положення про значення циркового мистецтва, покликаною сприяти повноті і синтетичному сприйняттю життя. Крім того, циркове мистецтво апелює до різних сторін емоційно-естетичного досвіду в найширшому діапазоні. Активно впливаючи на сенсоріку людини, воно припускає емоційно-чуттєвий розвиток людини в цілому. Будучи зверненим до реальної колективності, циркове мистецтво володіє величезними комунікативними можливостями, здатними з високою мірою ефективності формувати творчу уяву людини, виховувати її художній смак, емоційну та інтелектуальну культуру. Подальше вдосконалення видовищних заходів впливу на маси, що підсилюють активність сприйняття, створює умови для формування не лише нових видових якостей, а й нових ситуацій сприйняття мистецтва. Разом із тим, дія мистецтва загалом і циркового зокрема є довготривалою, наприклад, за допомогою деструктивного мистецтва можна зруйнувати суспільство за десять років, але відновлюватися воно буде кілька десятків років, а після певної точки зміни стануть незворотними. Або ж інший приклад: за радянських часів ідея «праця – це радість», закладена за допомогою мистецтва, давала змогу формувати позитивні чи негативні настанови в людини та суспільства. Невипадково в сучасному світі мистецтво сприймається як інструмент впливу не лише на рівні культури, а й на рівні політики. Відтак управлінський характер циркового мистецтва потребує докладного вивчення науковим співтовариством.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Перша серйозна монографія на циркову тему належить радянському критику-мистецтвознавцю та організатору циркового виробництва Є. М. Кузнецову, наукова праця якого – «Цирк: Походження. Розвиток. Перспективи» (М., 1931) – стала бестселером і зазнала ряд перевидань. Особливо слід виокремити праці вченого-мистецтвознавця, автора фундаментальних праць з

історії радянського та світового цирку Ю. А. Дмитрієва, який у своїх працях («Російський цирк», М., 1953; «Цирк. Маленька енциклопедія», М., 1979; «Радянський цирк. Нариси історії: 1917–1941», М., 1963) в основному піднімає питання історичної еволюції і жанрової теорії цирку. Серед інших дослідників цирку слід відзначити В. О. Барінова («Художньо-образна структура циркового мистецтва», М., 2005), М. С. Местечкіна («В театрі і цирку», М., 1976), Є. М. Зіскінда («Режисер в радянському цирку», М., 1970), А. З. Житницького («Актуальні проблеми теорії драматургії цирку: Драматургія коверної клоунади – генезис, еволюція, типологія, композиційні прийоми і сучасний стан», М., 1985), В. М. Сергуніна («Актуальні проблеми створення образу на манежі радянського цирку», М., 1986) та ін., у працях яких піднімаються питання функціонування циркового мистецтва як видовищної форми масової культури. Окремо слід згадати про дисертаційні роботи з циркової проблематики українських дослідників – Г. В. Курінної («Драматургія циркової вистави в контексті карнавально-сміхової культури», Х., 2008), М. А. Малихіної («Циркове мистецтво України 20-30-х років ХХ століття», К., 2016), С. М. Шумакової («Генезис і еволюція харківської школи циркового мистецтва», Х., 2015), захищені останнім часом.

Однак, незважаючи на значний накопичений досвід вивчення цирку та циркового мистецтва, питання впливу циркового мистецтва на культуру, суспільство та окрему особистість майже не досліджене. Відтак **мета статті** – з'ясувати особливості циркового мистецтва як чинника культурних змін.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на концепціях класиків філософії і культурології, що дало змогу проникнути в суть циркового мистецтва і соціокультурної реальності, адекватно зрозуміти їх взаємовплив в конкретному соціокультурному контексті.

Виклад проблеми. Поліфункціональність циркового мистецтва зумовлює його різноманітний вплив на людину: мистецтво виступає і як засіб спілкування людей, і як спосіб виховання індивіда на основі тієї чи іншої системи цінностей, і як джерело естетичної насолоди. Циркове мистецтво допомагає людині засвоїти умови оточуючого середовища, способи і зразки соціальної поведінки, орієнтує в знаннях, нормах і цінностях суспільства. Воно дає можливість зрозуміти і прийняти особливості взаємодії, спілкування людей один з одним. Вплив циркового мистецтва на взаємини людини і су-

пільства якісно відображається на вчинках і поведінці індивіда.

Циркове мистецтво, як і видовища загалом, завжди виступає в якості продовження повсякденного життя людей і одночасно в якості свята. В принципі видовища безпосередньо пов'язані з відпочинком, розвагами, «відключенням» від буднів і «підключенням» до роздумів про досі невідоме, покликані збагачувати естетичні потреби і стверджувати моральні принципи. Однак міркування про те, що в будь-якій своїй функції – художній чи нехудожній – циркове мистецтво як видовище приносить людям благо, є суто абстрактним. Так, видовищність може розходитися з художністю; часто особливим попитом користуються номери далеко не кращі, але здатні викликати максимум колективних емоцій.

Проміжною сферою, яка опосередковує взаємний вплив циркового мистецтва і суспільства, є соціокультурна реальність. Саме соціокультурна реальність через особливе середовище життєвого світу людей мистецтва (художнє життя), з одного боку, впливає на свідомість артистів-творців і, з іншого – через особливе середовище створених творів мистецтва, цінностей, ідеалів, норм (художня культура) впливає на індивідуальну і суспільну свідомість, громадянське суспільство і державу. Припущення про існування цієї сфери буття видається обґрунтованим з огляду на існування таких категорій, як духовне життя особистості, соціальної спільності, суспільства, а також індивідуальна та колективна свідомість, індивідуальне і колективне несвідоме, національна ментальність, народні традиції, звичаї тощо. Через соціокультурну реальність, а не безпосередньо, мистецтво, у тому числі й циркове, в усі часи перетворювало суспільство. Це положення вимагає пояснення. З одного боку, можна погодитися з тим, що держава і суспільство здатні безпосередньо впливати на мистецьке життя: політичні, економічні заходи впливу влади на самих творців, як правило, досягають зовнішнього успіху – артистів цирку можна підкупити чи репресувати, підтримувати чи блокувати соціокультурні комунікації і т.д. Однак ці заходи не здатні одразу змінити навіть творчу манеру, не кажучи вже про стиль, менталітет, цінності і норми циркового мистецтва. Окремі артисти можуть швидко пристосуватися до змінюваних зовнішніх умов, але соціокультурна реальність володіє певною інерцією, тому мистецьке життя адаптується до зовнішніх впливів поволі, фрагментарно і своєрідно.

З іншого боку, якщо виключити соціокультурне опосередкування і виходити з прямого впливу циркового мистецтва на суспільство, то механізм такого впливу виявляється нез'ясовним. Єдиною сполучною ланкою між цирковим мистецтвом і суспільством виявляється тоді індивідуально-особистісне сприйняття глядача. При цьому за межами системи «циркове мистецтво-суспільство» залишаються соціально-психологічні процеси і феномени, актуалізуючи питання, навіщо і чому саме ці люди стали учасниками циркової вистави. В результаті одні науковці аналізують сприйняття творів мистецтва публікою, інші – творчу діяльність артистів; одні віддають перевагу інституційному підходу, вивчають статистику відвідуваності культурних установ, у тому числі цирків, фінансові потоки в мистецтві, а інші – соціальні комунікації навколо подій мистецького життя.

Тим часом все це – різні аспекти соціокультурної реальності. Цирки як художньо-культурний інститут утворюють матеріально-речову інфраструктуру мистецького життя, слугують матеріальним базисом та об'єктивним потенціалом соціокультурної реальності. Її актуалізація відбувається в творчості артистів і співтворчому сприйнятті публікою (глядачами, журналістами, критиками, мистецтвознавцями і т.д.) створених ними творів мистецтва – циркових номерів, а також в процесі подальших соціальних комунікацій з приводу цих творів та їх оцінювання. Таким чином, актуальне існування соціокультурної реальності завжди залежить від діяльності людини, яка вкладає в свої дії певні соціально-значущі змісти, доступні розумінню інших людей. Соціокультурна реальність, як і соціальна взагалі, не дана у вигляді речей. Перше, що про неї слід сказати: вона є тим, що вимагає осмислення і розуміння. Вона є не даність, а заданість, завдання. Відтак, серед культурних змін, які є відображенням соціокультурної реальності і безпосередньо впливають на циркове мистецтво як форму культури, варто відзначити [3, с. 316]:

- зміни, що зумовлюють трансформацію духовних стилів, художніх жанрів і напрямів (модернізм, постмодернізм);
- зміни, що зумовлюють збагачення і диференціацію культури або відносин між різними її елементами, формування нових жанрів і видів мистецтва в результаті творчого процесу або зовнішніх впливів, тобто всього того, що цілком коректно визначити як розвиток культури. Такі процеси ніколи не охоплюють всієї культури, а відбуваються в тих чи інших її окремих сферах або в ряді сфер при збереженні стійких механізмів в стабілізуючих частинах загальної культури;
- культурний застій як стан тривалої непорушності, повторюваності норм, цінностей, смислів і знань, повна прихильність суспільства незмінним традиціям і різке обмеження нововведень або навіть заборона на них. Однак стійкість звичаїв, норм і стилів, яка зберігає самобутність даного суспільства, не повинна призводити до застою. Тільки повна консервація загальної системи цінностей, канонізація мистецького життя, супроводжувані відторгненням нововведень або запозичень, призводить до застою, до тривалої стагнації суспільства в цілому;
- зміни, що зумовлюють ослаблення самобутності або втрату якихось елементів культури, втрату раніше стійких норм та ідеалів, збіднення культурного життя, що і визначається як занепад або деградація культури;
- криза культури (хоча точніше буде вести мову про соціокультурну трансформацію, а не кризу культуру), яка визначається як ситуація або тенденція до розриву між ослабленими, такими, що руйнуються, і новими, що відповідають мінливим вимогам суспільства, духовними структурами та інститутами. У Новий час криза зазвичай виникає в ході прискореної модернізації суспільства, що відбувається під впливом певних внутрішніх або зовнішніх чинників, але без необхідного адекватного визрівання нових духовних чинників, внаслідок чого структурні зміни в господарській або політичній діяльності суспільства не отримують відповідного розуміння і визнання в даному суспільстві;
- перетворення, або трансформація культури – відбувається в разі, якщо новий стан виникає в результаті

зміни колишнього надбання під впливом інтенсивних процесів оновлення в даному суспільстві. Нові елементи вводяться через переосмислення історичної спадщини або надання нового змісту традиціям, а також через окремі запозичення ззовні, які, однак, модифікуються, синтезуючись з минулим в цілісний органічний соціум.

Аналіз зазначених культурних змін дає обґрунтовані підстави розглядати циркове мистецтво в якості художньої програми мінливого світу – світу прискорення соціального прогресу на основі сучасних технологій, урбанізації, омасовлення стилю і способу життя. Водночас циркове мистецтво слід розглядати як явище, якому властива життєво важлива процедура обміну значеннями, які є соціальними конструктами і мають мінливий, залежний від часу і місця характер. Скероване на розкриття творчих можливостей людини в процесі плюралістичного бачення світобудови, сучасне циркове мистецтво прагне спровокувати інтелектуальну співучасть глядача, розбудити буденну свідомість, пропонуючи радикально новий досвід осмислення світу.

Циркове мистецтво є також одним із найважливіших механізмів саморозвитку і самопізнання людини в її взаємодії з оточуючим світом, засобом накопичення і засвоєння цього пізнання, способом породження і відбору специфічних ціннісних настанов індивідуального і колективного буття людей й актуалізації цих цінностей шляхом опредметнення їх в художніх образах циркових вистав. Це свідчить про те, що циркове мистецтво бере активну участь в процесі соціалізації особистості, введення її в актуальну для суспільства систему моральних й естетичних цінностей, моделей поведінки, в узагальнений реальний соціальний досвід людської взаємодії, вибудований на основі уявних образів і колізій. Соціальні імплікації циркового мистецтва пов'язані, перш за все, з осмисленням й узагальненням соціального досвіду людей і формуванням на основі цього еталонних зразків ціннісно-нормативної поведінки та образів свідомості, які втілюються в символічній формі. Все це робить мистецтво не лише одним з найважливіших інструментів соціальної регуляції життя, а й однією зі сфер залучення людей до культурних цінностей.

Цирк як розважальне видовищне мистецтво відображає дух національної культури, відтак його можна вважати одним з найважливіших духовних і соціальних явищ у сучасному суспільстві. Для збереження національної культури потрібно вести діалог зі світом, звертатися до його універсальних цінностей, переходити від видовищ до вищих духовних потенцій, які проявляються не лише в класичній музиці, поезії, театрі, а й цирку. У цьому контексті варто особливу увагу звернути на циркове мистецтво як чинник культурної дипломатії, яка в сучасному світі набуває виняткового значення як інструмент взаємодії між державою та громадянськістю іншої країни.

Культурна дипломатія є важливою частиною процесу взаємодії акторів з метою створення власного позитивного іміджу, підвищення впізнаваності і затребуваності власної культури. Саме поняття «культурна дипломатія» з кінця 1990-х рр. активно обговорюється як серед теоретиків, так і практиків різних сфер діяльності, які розуміють її як суспільний інститут, який дає змогу країнам з усього світу обмінюватися культурними цінностями свого народу. Більше того, культурна дипломатія стрім-

ко перетворюється з периферійної дисципліни на яскраву та інноваційну академічну царину: дедалі більше світових університетів включають її до своїх програм, а Інститут культурної дипломатії в Берліні пропонує навчальні програми всіх рівнів: бакалавра, магістра і доктора філософії [6].

Однак не варто забувати, що культурна дипломатія задовго до ХХ ст. традиційно вже була «інструментом і способом спілкування із зовнішнім світом» [1]. Мандрівники, вчені, художники, артисти протягом віків розвивали людства були її втіленнями. Регулярне використання культурної дипломатії почалося між Першою і Другою світовою війнами. В ідеологічній боротьбі гітлерівської Німеччини, сталінської Росії і західних демократій культура повинна була доводити прогресивність того чи іншого політичного режиму. Вельми плідно позначилася на культурній дипломатії холодна війна, яка засвідчила, що пряма економічна або військово-технічна допомога менш ефективна в набутті союзників, ніж емоційна солідарність. Саме в період холодної війни в побуті дипломатичної служби утвердилося поняття «культурна дипломатія», а в закордонних представництвах з'явилися спеціальні аташе і консули з питань культури. І лише останнім часом, у зв'язку з тим, що міжнародні зв'язки припинили бути прерогативою професійних дипломатів і зі сфери політики проникли в інші галузі, культурна дипломатія почала використовуватися, зокрема, з метою врахування у дипломатичній діяльності держави культурних чинників для досягнення міждержавного взаєморозуміння. З допомогою культурної дипломатії країна представляє свою культуру як найважливішу складову формування державного бренду.

На відміну від заідеологізованого визначення культурної дипломатії американського дослідника початку ХХ ст. Ф. Баргхорна, яку він вважав маніпуляцією «культурними матеріалами і кадрами в пропагандистських цілях» [8], нині це поняття пов'язують з так званою «м'якою силою». «М'яка сила» – це не просто переконання, вмовляння або здатність спонукати зробити щонебудь з допомогою аргументів, ... це також здатність залучати, і залучення часто призводить до взаєморозуміння [7]. Саме так розуміє культурну дипломатію професор Гарвардського університету Джозеф Най. На його переконання, «силою є здатність впливати на інших з метою отримання бажаних результатів», – якщо це досягається примусом або за плату, то це «жорстка сила», а якщо привабливістю, то це «м'яка сила». Ресурсами «м'якої сили», soft power, як її називає Дж. Наєм, у світовій політиці виступає все те, що «надихає і приваблює» до джерела відповідного впливу, даючи змогу тому, хто його контролює, домагатися бажаного результату [7]. При цьому найважливішою характеристикою «м'якої сили» дослідник вважає її відносно більш помітну незалежність від держави та уряду країни, яка володіє такою силою. «Жорстка сила» набагато сильніше прив'язана до державної політики. Тому владі відносно складніше маніпулювати першою і набагато простіше – другою. Як наслідок, ефект від дії «м'якої сили» – на відміну, наприклад, від економічних санкцій чи військової акції – виявляється більш аморфним і їм важче точно його планувати. Основними чинниками успішного впливу «м'якої сили» є:

1) системність в просуванні позитивного іміджу держави в суспільну свідомість як своєї країни, так і зарубіжних країн;

2) оперативність в проведенні інформаційно-пропагандистських акцій (прес-конференції, брифінги, прес-релізи, публікація інформаційних статей);

3) достовірність урядових PR-кампаній, що мають під собою реальну матеріальну і документальну базу, всебічність висвітлення подій;

4) координація дій всіх державних PR-відомств і чітка регламентація освітлення найбільш важливих для національних інтересів країни та її іміджу проблем;

5) проведення постійного моніторингу світових інформаційних потоків, що відображають імідж держави, нейтралізація діяльності інформаційних суб'єктів, які підривають позитивний образ держави;

6) нарощування присутності ЗМІ в інформаційному середовищі зарубіжних країн;

7) вивчення іноземного досвіду використання «м'якої сили» для просування національних інтересів;

8) встановлення інформаційної взаємодії із зарубіжними структурами з метою інформаційної інтеграції держави в основні світові процеси і підвищення її впливу в глобальному інформаційному просторі [9, с. 82].

Розуміння світової політики Дж. Наєм – ключ до визначення ролі у ній «м'якої сили», однією зі складових якої є культурний чинник, а інструментом – культурна дипломатія. Саме через істотний вплив цього чинника на загальні соціально-економічні процеси і міждержавні відносини і зв'язки його значення в міжнародній політиці набуло нового звучання. Відповідно до цього багато країн світу починають звертати більшу увагу на свою культурну політику, оскільки експорт, поширення та популяризація національної культури або, навпаки, відторгнення зовнішньої культурної експансії стає найбільш дієвим інструментом зовнішньої політики. Відтак, культурну дипломатію прийнято розглядати як «обмін ідеями, інформацією, мистецтвом та іншими аспектами культури, здійснюваний між націями та їхніми народами з метою зміцнення взаєморозуміння» – це визначення американського політолога Мільтона К. Каммінгса, викладене ним у статті «Cultural Diplomacy and the United States Government» [13].

Поряд з поняттям «культурна дипломатія» в науковій літературі часто можна використовується й термін «публічна дипломатія», яка розуміється як комунікативний (комунікаційний) вплив держави на закордонну громадську думку з метою реалізації певних політичних, дипломатичних, військових та економічних завдань [4]. Public diplomacy перекладається і як «публічна дипломатія», і як «громадська дипломатія», при цьому наявні роботи не відзначають принципову різницю між цими двома перекладами. Цей термін концентрує увагу на тому, що, крім урядових організацій, в процесі впливу на суспільства інших країн беруть участь і неурядові організації, і громадяни, і нація загалом [4].

Уперше термін «публічна дипломатія» використав у 1965 р. Е. Гулліон у зв'язку із заснуванням при Школі права та дипломатії ім. Флетчера при Університеті Тафтс Центру публічної дипломатії ім. Едварда Р. Мерроу (Edward R. Murrow) [2]. Термін, уведений в якості заміни слова «пропаганда», з плином часу зазнав значної еволюції і переосмислення. У той час, як в період холо-

дної війни публічна дипломатія активно використовувалася протиборчими блоками для просування своєї ідеології, із закінченням війни інтерес до неї помітно знизився. У ХХІ ст. з появою нових загроз і трансформацією системи міжнародних відносин використання інструментів публічної дипломатії знову набуло актуальності. Більше того, почали проявлятися нові ознаки, характерні для публічної дипломатії в сучасних умовах. Зокрема, набуття публічною дипломатією форми діалогу: важливо не тільки донести певну інформацію до публіки, а й проаналізувати зворотну реакцію, і, за необхідності, скоригувати стратегію. Активне використання нових технологій і можливостей мережі Інтернет у публічній дипломатії призвело до появи термінів «кібердипломатія», або «публічна дипломатія Web 2.0». На публічну дипломатію вплинув також термін «брендинг», що має на увазі можливість оцінювати державу з точки зору її привабливості як бренду. Збагатила інструментарій публічної дипломатії і так звана дипломатія гуманітарної допомоги (aid diplomacy), покликана покращувати імідж держави серед населення інших країн завдяки активній фінансовій участі у вирішенні їхніх нагальних проблем. Необхідність залучення культури для потреб зовнішньої політики впливає саме з концепції публічної дипломатії, зміст якої полягає в тому, що дипломати можуть звертатися до жителів іншої країни з роз'ясненнями своєї зовнішньої політики, в обхід уряду даної країни. Якщо ці роз'яснення будуть сприйняті доброзичливо, громадська думка даної країни чинитиме тиск на свій уряд. Оскільки публічна дипломатія звертається до широких мас, вона повинна бути зрозумілою і приємною масовій свідомості, тобто використовувати яскраві і незабутні образи, бажано візуальні, адже основний масив інформації людина отримує через органи зору. Такі образи можна і треба створювати культурними акціями, що передують або супроводжують публічну дипломатію.

Таким чином, культурна дипломатія асоціюється і в дипломатичній практиці, і в наукових дослідженнях з терміном «зовнішня культурна політика». Ці концепції широко використовуються для вивчення й аналізу проектів держав в галузі культури, освіти, інформації та спорту на міжнародному рівні. У свою чергу, «культурна дипломатія» вважається більш вузьким поняттям, яке використовується для опису і вивчення культурних програм разом з такими складниками зовнішньої культурної політики, як публічна дипломатія або спортивна дипломатія. Тобто поняття «культурна» і «публічна» дипломатія рівнозначними частинами більш широкого поняття «зовнішня культурна політика», але при цьому, безсумнівно, культурна дипломатія є частиною публічної, оскільки працює на основні цілі і є її інструментом, зі своїм набором конкретних способів досягнення результатів засобами культурної сфери. Отже культурну дипломатію доцільно виокремити в самостійний напрям діяльності, що володіє своїми особливостями функціонування і реалізації.

Завдання культурної дипломатії, що полягає у використанні культури як об'єкта і засобу досягнення основоположних цілей зовнішньої політики держави, створення сприятливого образу країни, популяризації культури і мов її народів, виконують спеціальні інститути з розгалуженою мережею представництв у різних країнах,

діяльність яких координується дипломатичним відомством чи безпосередньо урядом [5]. Уряди багатьох країн ввели державні посади або цілі інституції (відомства), відповідальні за публічну дипломатію. У США з 1999 року за цю сферу відповідає заступник державного секретаря з публічної дипломатії та роботи з громадськістю. У МЗС Індії в 2006 році був створений Відділ публічної дипломатії, головне завдання якого полягає в «стимулюванні більшого розуміння Індії і проблем її зовнішньої політики»; відділ організовує і підтримує широкий спектр програм як всередині країни, так і за кордоном [14]. Спеціальний Департамент суспільної відповідальності і культурної дипломатії був створений у 2009 р. у зовнішньополітичному відомстві Республіки Польща [12, с. 52]. В Україні створена система культурно-інформаційних центрів (КІЦ) [11, с. 243].

У посольствах багатьох країн створені посади координаторів програм публічної дипломатії, часто на рівні заступника голови місії. Крім того, в ряді держав були утворені спеціальні державні інституції – органи і організації, діяльність яких скерована на поширення культури, мови і знань про країну серед іноземців (Британська рада, Інститут Гете, Альянс Франсез, Інститут Сервантеса, Державна канцелярія з поширення китайської мови за кордоном, Японський фонд, Корейський фонд, Культурно-інформаційні центри України і т. д. Ці центри, які залучаються до реалізації пріоритетів культурної дипломатії і відповідають за сфери мистецтва, науки, освіти, спорту, туризму, масової інформації, вирізняються універсальністю і поєднують різні види діяльності, зокрема, організацію гастролей відомих діячів культури і мистецтв, різних творчих колективів, проведення «Днів культури» своєї країни тощо. Найбільш традиційними формами культурної дипломатії є всевітні виставки, форуми, фестивалі. Крім культурних центрів нині збільшується кількість громадських організацій, наприклад, благодійних фондів. Ефективність культурної дипломатії залежить також і від рівня розвитку культурної індустрії країни.

Для України культурна дипломатія має надзвичайно важливе значення. Її реалізація пов'язана, зокрема, з вирішенням питань національної безпеки, стимулюванням попиту на національний продукт за кордоном, забезпеченням розвитку багатьох сфер суспільства, у тому числі соціальної та культурної. Однак сьогодні, як свідчать фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, відсутня послідовна позиція держави стосовно впровадження політики культурної дипломатії, їй бракує інструментарію, стратегії та інституційних засад [10].

На підставі аналізу набутого Україною досвіду в сфері міжкультурного обміну, в організаційному плані культурна дипломатія повинна реалізовуватися в таких основних форматах: 1) роки культури, де країна-донор несе майже всі витрати на проведення, – цей формат є найбільш політизованим; 2) регулярні, щорічні Тижні і Дні культури, а також локалізовані за часом і місцем фестивалі (наприклад, фестивалі мистецтв або фестивалі циркового мистецтва), до проведення яких найчастіше залучаються волонтери країни-акцептора; 3) довгострокові, багаторічні програми культурної співпраці у сфері мистецтва, у том числі й циркового.

Культурна дипломатія, як правило, має регіональну локалізацію, оскільки охопити всю територію, що ціка-

вить країни, важко. Зрозуміло, першочергові заходи слід організувати в столиці країни-акцептора, щоб впливати на місцеву політичну, економічну і культурну еліту. У другу чергу, заходи організуються в регіонах, що являють економічний, політичний чи гуманітарний інтерес, наприклад, де проживає родинна діаспора, або де раніше держава-донор здійснювала політичний контроль, або де є вигідні проекти економічного співробітництва. Як правило, саме в таких регіонах створюються іноземні консульства та культурні центри. Допоміжним чинником регіональної локалізації є наявність в регіоні волонтерів, охоплених культурою країни-донора і які допомагають у проведенні її заходів. Найменшою мірою іноземною культурною дипломатією охоплюються далекі від кордону і міжнародних транспортних комунікацій, економічно слабкі регіони. Але не варто забувати, що культурна дипломатія цілком здатна стимулювати соціально-економічний розвиток регіону в певних аспектах, зокрема – рівень соціально-економічного розвитку, вивчення іноземних мов, співпраця у сфері освіти і науки тощо. Цей ефект особливо виражений у великих за територією і різноманітних за соціально-економічними умовами державах.

При плануванні культурних заходів за кордоном слід враховувати позитивні і негативні стереотипи про свою країну в місцевому суспільстві. Вільний доступ до реальної інформації про економічне, політичне і культурне життя країни дає змогу іноземцям самостійно формувати таке уявлення про неї, якому вони будуть довіряти. Пропагандистський підхід в культурній дипломатії викликає недовіру тих, кому вона адресована. Якщо уряд прагне «культурно» впливати на зарубіжну аудиторію, він повинен створювати всередині своєї країни умови для розкриття творчого потенціалу, розвитку технологій передавання національної культури, щоб культурний матеріал експортувався ніби сам собою, а дипломати тільки коректували цей потік. Без накопичення певного досвіду просте почастішання культурних заходів за кордоном не дасть значного ефекту.

Крім того, в умовах обмежених ресурсів дипломатам важливо знати, які зразки їх національної культури мають вже сформовану популярність за кордоном. У нинішніх умовах йдеться, швидше за все, про продукцію масової культури, а це й циркове мистецтво, і частину традиційної культури. Ці знання дають змогу оптимізувати матеріальні витрати і творчі зусилля, необхідні для зарубіжних акцій. Висока культура, безумовно, узагальнює передові досягнення духовного життя нації, але треба враховувати, що її використання в культурній дипломатії впливатиме виключно на інтелектуальну еліту країни, що приймає. В цілому, розуміння закономірностей масової культури і стереотипів масової свідомості дає змогу значно розширити частку країни в світовому культурному просторі сучасності.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі **висновки**. Оскільки метою циркового мистецтва, як і мистецтва загалом, є соціалізація особистості та утвердження її самоцінності, його соціалізуючий вплив на особистість обумовлюється рядом специфічних властивостей: здатністю цілісно узагальнювати відносини і цінності, які визначаються культурою, і фіксувати найбільш значущі результати соціального досвіду; втілювати в художньо-образній формі суспільні зразки поведін-

ки; створювати, зберігати і передавати інформацію (культурний досвід), будучи специфічною формою комунікації.

Зважаючи на незаперечне значення культурної дипломатії у процесі створення позитивного образу держави, культура, а отже, і культурна дипломатія повинні стати справою найвищого державного значення. Нашій країні слід творчо переосмислити можливості традицій-

них архетипічних культурних образів і символів, а також знайти нові культурні образи і символи для створення гідного іміджу України у світі, і в цьому цінність циркового мистецтва є незаперечною. І пам'ятати, що цінність культурної дипломатії – в її відкритості і доступності не лише для державного та приватного секторів, а й громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчева Н. Культурная дипломатия 2.0.: перспективы использования в международной музейной практике. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kulturnaya-diplomatiya-2-0-perspektivy-ispolzovaniya-v-mezhdunarodnoy-muzeynoy-praktike>.
2. Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: концептуальні засади їх взаємозв'язку та взаємодії. URL: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/.../2473.
3. Ерасов Б.С. Социальная культурология : в 2 частях. Ч.1. Москва, 1994. 591 с.
4. Кубышкин А. И., Цветкова Н. А. Публичная дипломатия США : учебн. пос. для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2013. 271 с.
5. Кучмий Е. П. Культурная дипломатия как инструмент внешней политики государства URL : <http://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/6430/%D0%95.%D0%9F.%20%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%BC%D0%B8%D0%B9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
6. Мусієнко Н. Культурна дипломатія. Case Study: мандрівна виставка українських художників. URL : <http://kennankyiv.org/wp-content/uploads/2016/02/Musienko.pdf>.
7. «Мягкая безопасность» по Джозефу Наю. URL : <http://www.intertrends.ru/seventh/014.htm>
8. Пинчук Я. Культурная дипломатия в XXI веке. URL : <http://www.mesoeurasia.org/archives/8797>.
9. Рогозин Д. О. Россия перед вызовом «публичной дипломатии» Запада // Международная жизнь. 2010. № 8. С. 81–88.
10. Розумна О.П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи: аналітична доповідь. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultu_dypl-26841.pdf.
11. Циватый В. Г. Внешняя культурная политика Украины: модель и институциональное развитие в XXI веке // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX – начало XXI в.) / редкол.: А. П. Косов (отв. ред.) [и др.]. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2013. С. 243–245.
12. Циватый В.Г. Публічна та культурна дипломатія Республіки Польща XXI століття: інституційний аспект // Зовнішні справи. 2012. № 1. С. 50–55.
13. Cultural Diplomacy and the United States Government. URL : <http://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/cultural-diplomacy-and-the-united-states-government-a-survey>.
14. Indian Public Diplomacy. URL : <http://indiadiplomacy.in/AboutUs.aspx>.

REFERENCES

1. Grincheva, N. (2013). Cultural Diplomacy 2. 0.: Perspectives of use in international museum practice. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kulturnaya-diplomatiya-2-0-perspektivy-ispolzovaniya-v-mezhdunarodnoy-muzeynoy-praktike> [in Russian].
2. Gutsal, S. A. (2016). Public diplomacy and strategic communications: conceptual foundations of their interconnection and interaction. URL: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/.../2473 [in Ukrainian].
3. Erasov, B.S. (1994). Social cultural studies: in 2 parts. Part 1. Moscow [in Russian].
4. Kubyshkin, A. I., Tsvetkova, N. A. (2013). Public Diplomacy of the USA. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
5. Kuchmiy, Ye. P. (2015). Cultural diplomacy as a tool of the state's foreign policy. URL: <http://lib.vsu.by/xmlui/bitstream/handle/123456789/6430/%D0%95.%D0%9F.%20%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%BC%D0%B8%D0%B9.pdf?Sequence=1&isAllowed=y> [in Russian].
6. Musienko, N. (2016). Cultural diplomacy. Case Study: Traveling Exhibition of Ukrainian Artists. URL: <http://kennankyiv.org/wp-content/uploads/2016/02/Musienko.pdf> [in Ukrainian].
7. “Soft Security” by Joseph Nay. (2015). URL: <http://www.intertrends.ru/seventh/014.htm> [in Russian].
8. Pinchuk, J. (2016). Cultural diplomacy in the XXI century. URL: <http://www.mesoeurasia.org/archives/8797> [in Russian].
9. Rogozin, D. O. (2010). *Russia before the challenge of "public diplomacy" of the West*. International Affairs. no. 8, pp. 81–88 [in Russian].
10. Prozumna, O. P. (2016). Cultural diplomacy of Ukraine: state, problems, prospects: an analytical report. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kultu_dypl-26841.pdf [in Ukrainian].
11. Tsivaty, V.G. (2013). *The External Cultural Policy of Ukraine: Model and Institutional Development in the XXI Century*. Actual Problems of International Relations and Diplomacy (second half of the XX – beginning of the XXI century). Vitebsk: Vitebskiy gosudarstvennyy universitet imeni P. M. Masherova, pp. 243–245 [in Russian].
12. Tsyvatiy, V.G. (2012). *Public and Cultural Diplomacy of the Republic of Poland XXI Century: Institutional Aspect*. Foreign affairs. no. 1. pp. 50–55 [in Ukrainian].
13. Cultural Diplomacy and the United States Government. URL : <http://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/cultural-diplomacy-and-the-united-states-government-a-survey> [in English].
14. Indian Public Diplomacy. URL : <http://indiadiplomacy.in/AboutUs.aspx> [in English].

Circus art as a factor in cultural change

O. Yu. Pozharska

Abstract. Attention is drawn to the potential of circus art as a factor that significantly affects the culture of society in general and the individual in particular. The importance of cultural diplomacy, one of the means of which is circus art, is noted.

Keywords: circus, circus art, culture, cultural diplomacy.